

Rilski samostan

Foto dr. A. Brilej

fragen, ob noch ein Zimmer frei ist.« No, nismo čakali na »papeževo« odločitev in smo si sami poiskali sobo, kjer smo se kar udomačili v čisto turško opremljenem prostoru in si skuhalo v kuhinji imenitno večerjo. Pozneje smo hodili še naokrog in si ogledali zanimivi muzej Rilskega samostana. Poleg mnogih starinskih knjig, podob, mašnih posod in plaščev so tam spravljeni zlati in srebrni darovi raznih kronanih glav, med njimi tudi ruskega carja Aleksandra Osvoboditelja, ki je počastil to veliko pravoslavno svetišče.

Zvečer ob devetih je v samostanu že vse spalo. Mi trije smo stali pod velikimi, rdeče pobarvanimi oboki v drugem nadstropju in smo se zamaknili v čudovito sliko v neskončnost hitečih kolonad, ki so žarele v električni razsvetljavi. Bil je tuj, čisto orientalski prizor. Visoko gori nad temnimi gozdovi so se v mlečnem luninem svitu ostro odražali razsekani stolpi in vrhovi Rilske Planine: to so bile Rupite.

(Dalje prih.)

Dr. H. Tuma:

Beneška Slovenija

VI.

Beneško Slovenijo so doslej proučevali večinoma tuji znanstveniki po arhivih, naši pa na podlagi gradiva, ki so ga nabrali tuji znanstveniki. Tudi prof. Rutar je sicer spisal zemljepis in zgodovino Beneške Slovenije, sam je pa ni prehodil in njegovi viri so bili večinoma duhovniki, ki so ga gostoljubno sprejemali. Kako smo zane-

marjali vse, kar sega preko kranjskih meja, kaže n. pr., da se celo arhivi licealne knjižnice v Gorici niso pregledali, dasi je bival ondi mnogo let zgodovinar Fr. Kcs in so bili nastavljeni v knjižnici profesorji slovenskega rodu. Po vojni (l. 1922.) me je klical prof. Braunstein, ki je od italijanske vlade dobil nalogo, da preuredi goriško licealno knjižnico, in mi je pokazal nekoliko kubičnih metrov različnih spisov in dokumentov, ki so se nanašali na srednji vek Goriškega in sosednjih dežel, vse neurejeno in nepregledano. Ne en slovenski profesor se ni dotaknil tega zaklada, morda tudi ni vedel zanj.

Čuditi pa se seveda ne smemo, da se ni nikdo oglasil takrat, ko je Italija zasedla Furlanijo in je vlada ukazala uničiti vse notarske in občinske arhive z bogatim gradivom, ki se je tikal naših slovenskih občin. Pogodbe, zapisniki in dr. se je prodajalo kot makulatura in je šlo v roke različnih kramarjev. Kljub temu pa je moralo ostati še bogatega gradiva po občinskih knjižnicah v Furlaniji, gotovo tudi v velikih knjižnicah v Benetkah in v Padovi. V vseučiliški knjižnici v Padovi sem bil le par dni, a sem lahko ugotovil, da je vse gradivo, ki se nanaša na slovenske kraje, neurejeno in da manjka vsaka bibliografija. Moramo torej pribiti, da se slovenska inteligenca ni brigala za Beneške Slovence, kakor se je malo ali nič zanimala za Koroške; temu je pripisati, da se Beneški Slovenci prav nič, Korošci pa premalo čutijo Slovence. Značilno je, da imamo o Beneški Sloveniji le en izdaten opis, in sicer prof. Simona Rutarja; izdala ga je Slovenska Matica l. 1899 kot tretji del »Slovenske zemlje«. Prof. Rutar je v svojem predgovoru na čelu knjige zapisal besede: »Slutim, da za menoj ne bo noben Slovenec več pisal tako obširno o tem predmetu.« Res je prof. Rutar bil prvi in zadnji Slovenec, ki nam je Beneško Slovenijo opisal, sicer pa je ostala odtrgana veja, prepuščena vplivu italijanske civilizacije in kulture. Slovenci nimamo danes niti pravice reklamirati Beneško Slovenijo zase. Bila nam je vedno tuja, nepoznana; sama je vedno čutila, da je Italija njena domovina.

Razmere po vojni so silno in naglo jele vplivati politično in etnično na Beneško Slovenijo. Mladina se naglo italijanči in vasi v nižini ali niže doli po obronkih izgubljajo svojo slovensko besedo takorekoč od dneva do dneva. Ko sem bil v Beneški Sloveniji pred 40 leti prvikrat, se je v občini Čižeriji nad Tarčintom in tudi v Tarčintu samem v predkrajih govorilo precej slovenskega. Ko sem bil zadnjič l. 1922 tam, pa se je vsakdo ogibal slovenščine, tudi če jo je še znal. Gotovo je, da je naraščaj po veliki vojni ni več umel. Danes so čisto slovenske občine le še Brda, Platišče in osem občin Šempetrskega okraja. Težko, da se izpolni želja beneškega rodoljuba C. Podreca v listu »Soča« iz l. 1871, s katerim konča svoj napev Sloveniji v zadnji kitiči: »Naj pride še sila peklenska, ne uniči se slovenski zarod.«

Vrhovišče Beneške Slovenije in skoraj središče je vrh Ivanac. Pomaknjen je pred le malo nižje vrhove proti severu, zato nima posebno značilne oblike od juga. Pa tudi na sever odpada na precej visoko planoto, tako da je komaj 300 m nad njo in se človek ne zaveda, da je Ivánac najvišji vrh hribovja Beneške Slovenije. Iz nižine

je komaj viden in se težko razloči. Manjka mu od vseh strani lastne značilnosti: ko stojiš na njem, je kakor travnat, pohleven holm.

Ivánac je zlahka pristopen od vseh strani, tako tudi od Šempetra ob Nadiži, ki je središče Beneških Slovencev. Št. Peter leži na zeleni rodovitni gredini 175 m visoko, torej komaj 30 m nad Nadižo. Sedaj, po vojni, napravi na zunaj docela vtis laškega mesteca in slovenski živelj je kakor skrit, dočim je pred vojno kazal precej očitno slovensko lice. Ima nekaj čez 4000 prebivalcev. Kake četrt ure pod mestom stoji cerkev sv. Krna (Kvirina) 161 m. Okoli cerkve so stale nekdam lipe, pod katerimi so se zbirali zastopniki slovenskih sosedenj na posvetovanje o skupnih zadevah 36 Nadiških občin, kot zadnja instanca. V okolici cerkve so zasledili tudi rimske in predrimske grobove. Na griču nad Šempetrom (Robje 301 m) je davno stalo gradišče. Dobro pol ure pod Šempetrom je čez Nadižo most sv. Kvirina, kjer je že od pamtiveka meja med slovenskim in romanskim življem.

Pičlo uro nad Šempetrom na desnem bregu Nadiže leži vas Bjače, 179 m; tu je bil sedež Landarske dvanajstije. Še sedaj se vidi kamenita miza, okoli katere so sedeli sodniki. Nad vasjo je v pečini ob 348 m špilja in cerkvica sv. Ivana Čelè, S. Giovanni d' Antro.¹ Do špilje vodi 114 stopnic. Obok cerkvice je v pečini. Cerkvica se omenja že za cesarja Berengarja l. 888. Iz cerkvice je vhod v špiljo, ki je od nekdam budila pozornost učenjakov in je bila večkrat opisana. Za Veliko noč in 24. junija vsakega leta se ondi vrše cerkveni shodi iz vseh strani Beneške Slovenije.

Bilo je vlažnega, meglenelega jutra, ko sem odrinil s skrbno izbranim vodnikom Petrom Venuttijem, p. d. Chichin, poljskim čuvajem iz Šempetra ob Nadiži. Prenočil sem bil v hotelu Belvedere, precej dobro postrežen, in sem bil radi tega tudi odpočit. Bilo jn že proti koncu avgusta, tako da je prosvital okoli 5. ure zjutraj prvi mrak.

¹ Glej opis v Rutarjevi zgodovini Beneške Slovenije str. 36 i. sl.

Slovenka iz Šempetra ob Nadiži

Krenila sva z vodnikom čez brv pod Šempetrom naravnost na desni breg Nadiže, po senožeti Kalamont in potem mimo gozdčiča V Bukovju do sela Puler. Pomena besede nisem mogel določiti. Nad selom molí vrh Mladasena 727 m. Do tu sva rabila iz doline skoraj poldrugo uro. Vse pobočje desnega brega Nadiže je obdelano, večinoma ga pokrivajo senožeti in raztreseni gozdčiči.

Kakor Soča, je Nadiža bistra hči planin, mrzlih voda; že v srednjem svojem teku se zarije nizko v dolino, tako da hlapí iz nje vsled razlike topline obilo vlage. Kakor iz Soče nad Tolminom se dvigajo poleti, ko solnce posije na vodo, celi oblaki hlapov.

Ko sem korakal v jutranji vlagi počasi po desnem bregu Nadiže kvišku gori, mi je bilo nekako čudno in tesno pri sreč. Čutil sem se kakor zapuščenega v tem delu naše rodne zemlje. Bolj ko se zarije tujec v to zemljo, bolj otožnega ga delajo prirodne lepote, ki ga obdajajo. Tod čutiš morda najbolj, kako je človek z obdajajočo narodo ena celota. Ko manjka človeku na zemlji, po kateri prehaja, svoboda, se mu zdi, kakor da bi težke verige oklepale tudi zemljo. Ko občuduješ peneči Peričnik v temnozeleni dolini Vrat, srce radostno drhti nad vso prirodno krasoto; ko pa zreš pršeče skokiče Barmana, lesketajoče se v solnčni mavrici v kotu zapuščene Rezijske, te kar obhaja otožnost. Vsakokrat sem čutil tako, tudi v samotnih Ladinskih dolinah — kakor da bi bil legel težak vzduh nad globoke doline pod leskečimi ledeniki. Zdelo se mi je, da bivam tudi med Ladinskim ljudstvom brez diha svobode. Vdanost in odrekanje bereš na licu ljudem, katere srečavaš. Zdi se ti, da bi tudi gore in snežniki bili mrki in temni. Veselje do svobode te vabi na gore in če je ni, si kakor prekanjen od narode. Velja pač tudi tod, da polagamo v narodo, kar imamo v sebi. Ko je neutešena tvoja želja po svobodi, vidiš tudi okoli sebe robstvo, polagaš tudi na narodo svoj težek vzdih.

Od Čedadada (Cividale) čez Volovjak 420 m (Monte dei bovi) je v vijugah izpeljana vojaška cesta do kapelice sv. Duha ob 668 m nad vasjo »N a V r h u« 608 m, laški Spignon. Od tu pelje kolovoz in pozneje steza naprej ves čas precej položno po slemenu z odprtim pogledom na dolino Nadiže, na desno gor pa po dolini Torjanska Bistrica, Chiaró del Torreano, na levo dol. Ob 691 m je pri Š k r b i n i prehod iz ene doline v drugo. Pod seboj v Bistrici zazreš prvo slovensko vas K a n a l i č (Canalutto) in preko doline Nos 692 m, Monte Noás; laško ime je prav fonetično pisano po slovenskem izgovoru. Iz Škrbine se pot dviga do Kraguvenca (od 912 m do 951 m), ki je najvišji vrh v slemenu nad Nadižo in Bistrico ter nudi obširen pregled vse vzhodne Beneške Slovenije. Prof. Rutar besedo Kraguvenca napačno razlaga kot Kravnica, dočim je le izgovor za Kragolnico, kar morfološko ustreza, kajti Kraguvnica obsega v obodu dolino Bistrico. To ime v istem pomenu se ponavlja tudi jugovzhodno pod Matajurjem, onkraj Nadiže za vrh 1075 m, ki je tudi viden odtod. V Zatrepu² Bistriške doline ob 660 m na obronku je velika slovenska vas M a c a r o l i, nad njo ob 806 m vasica T á m o r j i (Tamoris) in

² zatrej, Talschluss.

nad vasjo Vršič 977 m s preходом iz Bistriške doline v dolino Bodrino, ki se izliva proti severovzhodu v Nadižo.

Stopila sva na vrh ob 8 uri 15 min. ter postala nekoliko zaradi razgleda. Bližnje hribovje je kakor razmetano nad Furlansko ravnino, proti jugu pa molí špičasti vrh Sv. Lovrenca 914 m. Od Kraguvenca dalje se imenuje sleme Čerenčiče. Pomena te besede se domačini več ne zavedajo. Beseda čeren pa je mnogoterega pomena. Pleteršnikovo čerenje od besede čer, čeri, Klippe morfološko ne gre prav, še manj češki in poljski čeren v pomenu ribja mreža ali pa Miklošičev črenov zob, t. j. kočnik, Backenzahn, ali ruski čerenók, cepič, ali čeren, ponev. Ostaja in morfološko prav ustreza edinole srbski čeren, ki v slovenščini pomeni petra, to so prekladi nad ognjiščem, da se suše drva, ali v skednju, da se nanje nalaga seno ali slama (gl. Cvijič, »Balkansko poluostrvo« str. 340). Obod slemena se nekoliko složi proti jugu. Steza za zapelje na Krot, t. j. zverženo pečevje. Ta beseda je jako značilna in važna za nomenklaturu. Morfološko pomeni krutost, nemški schroff, skrotje, Geschróffe. Beseda se nahaja daleč na zahod v ladinski obliki Crot in Croz. Sleme se konec Krota zavije naravnost proti jugu čez vrh Kalúdernica (Kaludrovnica) 976 m³. Po Krotu mole iz tal čuklje⁴ in krepe⁵. Pot zavije proti severu čez Lazna⁶.

(Dalje)

Dr. Jos. C. Oblak:

Škrlatica

(Konec.)

Veličastna točka je kničasti, ogromni okrešelj tik pod njeno južno steno s silno razpoko po sredi, v katero sili strm, za Škrlatico kaj značilen veliki plaz. Ta plaz vzbuja tvojo pozornost od vsepovsod že iz dalje, od kjerkoli gledaš v južno stran njenega ostenja, zlasti s pota na Triglav, najlepše od Tominškovega pota. — Kakor kaže podoba na prvi pogled, bi menil, da moraš naravnost v ta strmi plaz in v raztrgani, zasneženi kamin nad njim, ki je ponekod skoraj navpičen in te odbija, tako da res marsikomu, ki ne pozna nadaljnjega pota, upade volja. Toda pomislek ne drži v tem slučaju. Kajti pot, izvedena na Škrlatico, je sama na sebi tako zanimiva — sicer deloma precej izpostavljena, a zavarovana — da je ni sile, ki bi te naj zadržala od pohoda na njo. Niti ti ni treba strmo v prod, niti v oni

³ Ime Kaludrovnica se ponavlja za potok, ki se ovija okoli Rušev Glave pod Loško Steno ter v vrhu Kalúder 1985 m nad dolino Lepenje nad Sočo.

⁴ Čuklja je Felsspitze, ⁵ krepe pa so razbite skale, ki mole iz zemlje.

⁶ Lazno pomeni toliko kakor hodno, svet, katerega zlahka prelaziš, odtod je tudi beseda laz, t. j. planica na hribu ali v gozdu, ki se lahko preorje in obdela. Miklošič ima opazko, da je beseda nejasnega izvora. Krajevno ime Lazna, Laz, ki se ponavlja po vsem Slovenskem in sega daleč na zahod do Švice, pa je docela razložljivo in ustreza morfološkim oblikam za lazen svet. Neki slovenski profesor se tudi pri tem imenu klanja germanščini in hoče nanašati besedo na nemško lassen, Gelass ter razlaga besedo s tem, da je bila gosposka tlačanom sredi gozda dovolila posekati gozd in prekopati zemljo, da postane njihov zasebna last. Slovenska beseda pa mi je tako jasna, da ne dopušča nobenega dvoma.